

МЕДІАОСВІТА ЯК ЗАСІБ ФОРМУВАННЯ КРИТИЧНОГО МИСЛЕННЯ (ІЗ ДОСВІДУ КОМСОМОЛЬСЬКОЇ ЗОШ І–ІІІ СТ. № 2)

Н. Ю. Масляник

Розглянуто стратегії та підходи до розвитку критичного мислення. Узагальнено основні концепції змісту, форми і засобів розвитку навичок критичного мислення в процесі медіаосвіти, зокрема, з досвіду Комсомольської загальноосвітньої школи І–ІІІ ступенів № 2 з поглибленим вивченням математики Комсомольської міської ради Полтавської області.

Ключові слова: медіакультура, медіаосвіта, медіаграмотність, критичне мислення.

Масляник Н. Ю. Медиаобразование как средство формирования критического мышления Рассматриваются существующие стратегии и подходы к развитию критического мышления. Обобщаются основные понятия, содержание, формы и средства развития навыков критического мышления в процессе медиаобразования, в частности, из опыта Комсомольской общеобразовательной школы I-III степеней № 2 с углублённым изучением математики Комсомольского городского совета Полтавской области.

Ключевые слова: медиакультура, медиаобразование, медиаграмотность, критическое мышление.

Maslyanyk N. Y. Mediaeducation as Method of Critical Thinking Forming The article reviews the existing strategies and approaches to the development of critical thinking. Summarizes the main concepts of content, form and means of developing critical thinking skills in the process of media education. According to the experience of Komsomolsk secondary school №2 with extensive mathematic studying, Komsomolsk City Council, Poltava region.

Keywords: mediaculture, mediaeducation, Media-Literacy, critical thinking.

Сучасна загальноосвітня школа в усіх своїх починаннях спирається на основний документ, що регламентує зміст навчання, – «Державний стандарт базової і повної загальної і середньої освіти України». Слід зазначити, що, визначаючи ключові компетенції учня з різних навчальних предметів, автори документа часто послуговуються поняттям «критичне мислення», включаючи його до переліку основних умінь та навичок, що мають формуватися у процесі навчання та виховання майбутнього громадянина України. Суспільству і державі потрібні громадяни, які вміють реалізувати себе як особистість, знайти своє місце в соціумі, люди творчі, активні, конкурентоспроможні, компетентні, здатні до змін, з гнучким критичним мисленням, універсальними способами дій, засвоєними духовно-моральними цінностями. Такі особистості будуть корисними для громади, а не ста-

нуть тягарем для інших, не залишаться на узбіччі життя.

П. Щедровицький говорить про зародження нової синтетичної парадигми освіти, яка поєднала б у собі попередні парадигми (катехізічну, епістемологічну та технологічну), при цьому акцент робиться на «методологічному, мислєдїяльнїсному характері парадигми освіти, що формується» [цит. за: 7, с. 4]. В. Собкін на Всеросійській конференції «Проблеми та перспективи розвивального навчання в Росії» наголошував: «Школа не здатна угнатися за зміною рівня наукового знання, тому вона повинна формувати здібності, які дозволяють ці знання здобувати» [2, с. 145, цит. за: 7, с. 4].

Одразу постає питання: які саме здібності в першу чергу має формувати школа, на які саме аспекти слід звертати увагу в процесі навчання та виховання людини, яка зможе претендувати на успішність у майбутньому? Величезний

обсяг навчального матеріалу, значна завантаженість навчально-виховного процесу теоретичними знаннями вимагають досить жорсткого визначення пріоритетів у знаннях та навичках, які має отримати учень під час уроку. Тому важливо навчити дитину самостійно здобувати необхідну інформацію, визначати для себе її важливість, уміти відкидати другорядне, аналізувати істинність, відрізняти факти від суджень, уникати маніпулювання. Відповіддю на цей виклик часу, безсумнівно, може стати така життєво необхідна навичка в епоху інформаційно-го суспільства, як критичне мислення.

Останнім часом у популярній психолого-педагогічній літературі досить часто використовується це поняття. Проте слід зазначити, що значна частина пересічних громадян асоціює його з чимось негативним, сприймаючи слово «критика» як вишукування недоліків та вад. Тому доцільно звернутися до визначення поняття «критичного мислення».

Хоча термін «критичне мислення» давно відомий із робіт психологів Ж. Піаже, Дж. Брунера, Л. Виготського, у професійній мові вчителів це поняття стало вживатися порівняно недавно. В Україні починав дослідження критики ще Іван Франко, але вперше проблема розвитку критичного мислення була вивчена харківським дослідником О. Тяглом («Логика критического мышления», 1996) [див.: 7, с. 5].

Згідно з матеріалами Вікіпедії, критичне мислення визначається як «наукове мислення, суть якого полягає в ухваленні ретельно обміркованих та незалежних рішень. Головним чином йому притаманні такі властивості, як усвідомленість та самовдосконалення».

Більш широке тлумачення, подане І. Мороченковою, дозволяє достатньо комплексно підійти до проблеми критичного мислення, яке представляється як якість особистості, що виявляється в здатності суб'єкта адекватно розуміти думку іншого, виділяти головну ідею у змісті, усвідомлювати і зіставляти безліч точок зору, висувати тезу й аргументувати її. Критичне мислення забезпечує процеси самопізнання, самоосвіти, самореалізації особистості. Критичне мислення історично виступає як найбільш практично зорієнтований і педагогічно значущий здобуток теоретичних результатів, отриманих формальною й неформальною логікою [5, с. 15].

Властивостями критичного мислення, які дозволяють усвідомлювати його як особистісне досягнення індивіда, на погляд І. Мороченкової, є: рефлексивність (уміння працювати не тільки зі знаннями, а й із власними способами

одержання знань); прагматичність (уміння застосовувати отримані знання на практиці); суб'єктність («особистісність» одержуваного знання, присвоєння його людиною, убудованість у систему досвіду) [5, с. 18].

Питання формування критичного мислення досить широко вивчається у педагогічній науці і доволі активно запроваджується у практику. Ідея розвитку критичного мислення зародилася у США, сягає своїм корінням праць відомих американських психологів ХХ ст. У. Джемса та Дж. Дьюї. Проте залишається ще досить багато проблемних аспектів у використанні цих напрацювань у загальноосвітній школі. Традиційно визначають два шляхи реалізації мети формування у школярів навичок критичного мислення: викладання окремого курсу («Критичне мислення», «Сократівський діалог», «Філософія мислення» тощо), у рамках якого цілеспрямовано розвивається саме ця навичка; та інтеграція технологій розвитку критичного мислення у інші навчальні дисципліни.

Найчастіше використовують цілісну систему розвитку критичного мислення учнів та студентів, яка була розроблена Метью Ліпманом, засновником Інституту критичного мислення на початку 70-х років минулого сторіччя. В основу розвитку критичного мислення, за М. Ліпманом, покладено спеціальні філософські романи проблемного характеру, збережені на дітей різного віку. Процедура навчання критичного мислення на уроці базується на колективному обговоренні цих текстів.

Досить вагомими є напрацювання деяких українських педагогів, яким вдалося створити концепцію розвитку критичного мислення учнів у рамках вивчення окремої навчальної дисципліни. Зокрема, Терно С. О. у своїй праці «Методика розвитку критичного мислення школярів у процесі навчання історії» [7] зосереджує увагу на тому, що найсуттєвішою рисою методики розвитку критичного мислення є залучення школярів до розв'язування проблемних задач шляхом використання проблемних методів та інтерактивних форм навчання, що передбачають науковий діалог та рефлексію пізнавальної діяльності.

Розвиток освітніх технологій надає нові можливості кожному педагогові у реалізації бажання формувати критичне мислення учнів.

Проте, зважаючи на реалії сучасної школи, слід зауважити, що мета формування в учня критичного мислення в процесі викладання навчальних дисциплін інваріативної складової реалізується не повною мірою.

Слід звернути увагу на те, що навички критичного мислення учнів, які формуються під час вивчення наукових понять чи історичних фактів, досить часто не використовуються дитиною в повсякденному житті, хоча мали б стати основною життєвою компетенцією в епоху інформаційного суспільства. Величезний обсяг різноманітної інформації, що оточує людину щоденно, має значний, часто негативний вплив не лише на емоційний стан, а й на рівень свідомості та стан здоров'я. Дитина часто є беззахисною перед цим впливом. Тому важливо використовувати навички критичного мислення як засіб формування імунітету до негативної інформації. Саме вчитель покликаний навчити дитину не лише виживати у світі медіа, а й жити повноцінним життям.

На сучасному етапі в освіті України зроблено значний крок у напрямку створення умов для навчання дитини критично ставитися до інформації. У 2011 році Інститутом соціальної та політичної психології АПН України ініційовано проведення Всеукраїнського експерименту з упровадження медіаосвіти в навчально-виховний процес загальноосвітніх навчальних закладів. У рамках експерименту учні мають можливість отримати знання щодо світу медіа та навички активної взаємодії з ним.

Л. Мастерман наголошує, що медіаосвіта має бути спрямована на розвиток в учнів розуміння особливостей функціонування засобів масової інформації, механізму створення ними нової «дійсності» і її усвідомлення аудиторією. Саме «розумінню», з його акцентом на розвиток критичного мислення відносно медіа, необхідно надати основне значення [4, с. 23].

Медіаосвіта створює умови для формування високого рівня медіакультури особистості, який передбачає передусім актуалізовану здатність до адекватного сприймання, критичного аналізу, обґрунтованого оцінювання різноманітної інформації, а також здатність до створення власних медіапродуктів.

О. Т. Барішполець серед інших теорій відзначає теорію медіаосвіти як засобу формування критичного мислення. Основою цієї теорії є уявлення про медіа як «четверту гілку влади», котра поширює моделі поведінки та соціальні цінності. Головною метою цієї теорії є захист учнів від маніпулятивних технологій та «промивання мізків», забезпечення своєрідного імунітету від перекручень, замовчування інформації, бездоказовості, котрі транслюються ЗМІ [1, с. 285].

Російський медіапедагог А. В. Федоров зазначає, що критичне мислення відносно

системи медіа і медіатекстів – це складний рефлексивний процес мислення, який включає асоціативне сприйняття, синтез, аналіз і оцінку механізмів функціонування медіа в соціумі і медіатекстів, котрі надходять до людини через засоби масової комунікації. При цьому розвиток критичного мислення не є підсумковою метою медіаосвіти, а її постійним компонентом [8].

Певною мірою освіта в Україні переживає не найкращі часи, проте навіть за таких умов можна знайти можливості для того, щоб випускники мали всі необхідні якості для повної реалізації себе у дорослому житті. Введення до шкільної програми спеціального медіаосвітнього курсу, інтегрування медіаосвітніх модулів у зміст основних шкільних предметів, а також участь у факультативних заняттях, позашкільній роботі або реалізація інших медіапроектів дозволить сформувати в учнів основні навички для життя в інформаційному суспільстві.

Розвинуті держави світу здійснили реформи освітніх систем, що забезпечило перехід від механічного запам'ятовування учнями великої кількості інформації до свідомого навчання способів використання знань для вирішення складних практичних і творчих завдань. Відомо, що навички критичного мислення та глибокої рефлексії формуються у спілкуванні, тому найважливішою проблемою сучасної освіти є взаєморозуміння і контакти з живою людиною, а не з комп'ютером.

Л. А. Найдьонова наголошує на штучності переоцінювання експліцитних знань, що забезпечуються критичним мисленням і недооцінці неусвідомлених, або прихованих знань, які транслюються медіа [6, с. 7].

На законодавчому рівні можливості формування медіакультури учнів знайшли відображення в «Концепції впровадження медіаосвіти в Україні». Одним із головних завдань, визначених у Концепції, є формування рефлексії і критичного мислення як психологічних механізмів медіаграмотності, які забезпечують свідоме споживання медіапродукції на основі ефективного орієнтування в медіапросторі, осмислення власних медіапотреб, адекватного та різнобічного оцінювання змісту і форми інформації, її повноцінного і критичного тлумачення з урахуванням особливостей сприймання мови різних медіа [3, с. 5].

Запровадження факультативного курсу «Медіакультура особистості» для учнів 10-х класів значно розширило можливості розвитку критичного мислення школярів. Із досвіду викладання цієї дисципліни у Комсомольській загальноосвітній

школі I–III ступенів № 2 з поглибленим вивченням математики Комсомольської міської ради Полтавської області, яка увійшла до переліку експериментальних навчальних закладів у рамках Всеукраїнського експерименту з упровадження медіаосвіти в навчально-виховний процес загальноосвітніх навчальних закладів у 2011 році, можна зробити висновки про те, що рівень критичного мислення учнів у процесі вивчення факультативного курсу має позитивну динаміку. Хоча в українській психодіагностиці не існує валідного інструментарію для визначення рівня розвитку критичного мислення, а тести інтелекту не можуть слугувати повноцінним критерієм, усе ж методом емпіричних спостережень можна визначити зміни та відзначити тенденцію до підвищення рівня розвитку критичного мислення кожного учня в процесі навчання. Однак створення психодіагностичного інструментарію для визначення рівня розвитку критичного мислення учнів різного віку залишається актуальною проблемою.

Під час занять з медіакультури учні отримують практичні навички критичного аналізу медіапродуктів (кіно, реклама, фотографія, музичні твори, статті з газет та журналів), алгоритми роботи з кожним видом медіа, внаслідок чого формуються компетенції, тісно пов'язані з реальним життям. Дитина вчиться критично сприймати саме ту інформацію, яка постійно оточує її в реальному та віртуальному світі.

Виходячи з усього сказаного вище, зазначимо, що тема формування критичного мислення в системі освіти є недостатньо опрацьованою. Хоча існують окремі розробки у цій галузі, проте вони відособлені та не пов'язані між собою. Не існує цілісної національної програми розвитку критичного мислення. Окремі навчальні дисципліни, зокрема медіаосвіта, дають змогу певною мірою розвивати навички критичного мислення, та цього недостатньо для реалізації завдань, що ставить перед нами сучасне суспільство.

Надалі, слід розробити якісні критерії оцінювання рівня критичного мислення дітей різного віку з урахуванням їхніх психофізіологічних особливостей та соціокультурного рівня, створити надійні і доступні тестові методики та якісні методичні рекомендації розвитку навичок критичного мислення учнів для вчителів.

ЛІТЕРАТУРА

1. Баршполець О. Т. / Медіакультура особистості: соціально-психологічний підхід : навчально-методичний збірник / О. Т. Баршполець, Л. А. Найдьонова, Г. В. Мироненко / за ред. Л. А. Найдьонової, О. Т. Баршпольця. – К. : Міленіум, 2009. – 440 с.
2. Громыко Ю. В. Проблемы и перспективы развития системы Эльконина – Давыдова / Ю. В. Громыко, А. А. Либерман, О. К. Репина // Вопросы психологии. – 2002. – № 1. – С. 141–147.
3. «Концепція впровадження медіаосвіти в Україні» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.ispp.org.ua/news_44.htm.
4. Мастерман Л. Обучение языку средств массовой информации / Л. Мастерман // Специалист. – 1993. – № 4. – С. 22–23.
5. Мороченкова И. А. Проблемы и пути формирования критического мышления студентов университета / И. А. Мороченкова // Проблемы высшего и среднего образования. – 2005. – № 6. – С. 12–18.
6. Найдьонова Л. А. Перспективы развития медіаосвіти в контексті Болонського процесу : процесуальна модель медіакультури // Болонський процес і вища освіта в Україні та Європі / Л. А. Найдьонова. – К., 2007. – С. 162–168.
7. Терно С. О. Методика розвитку критичного мислення школярів у процесі навчання історії : [посіб. для вчителя] / С. О. Терно. – Запоріжжя : Запорізький нац. ун-т, 2012. – 70 с.
8. Федоров А. В. Развитие критического мышления в медиаобразовании: основные понятия / А. Федоров // Инновации в образовании. – 2007. – № 4.

Цитувати: Масляник Н. Ю. Медіаосвіта як засіб формування критичного мислення / Н. Ю. Масляник // Постметодика. – 2015. – № 2. – С. 30–33.

© Н. Ю. Масляник, 2015. Стаття надійшла в редакцію 24.10.2013 ■